

PREGLEDNI RAD

Anera RYZNAR (Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu)

INTERDISKURZIVNOST: STILISTIČKI PRILOG TEORIJI KNJIŽEVNOGA DISKURZA

Primljeno 24. 2. 2014.

UDK 82.01:81'38

Polazeći od teze slovenskog teoretičara Marka Juvana o nužnosti preoblikovanja književne teorije u teoriju književnoga diskurza, rad će taj metodološki obrat propitati iz perspektive stilistike, discipline koja se i sama u drugoj polovici 20. stoljeća zatekla u sličnoj krizi i koja je svoju potencijalnu budućnost pronašla u simbiozi s različitim teorijama diskurza. Ta je suradnja posljednjih desetljeća bila najplodonosnija u području funkcionalne stilistike, koja se sve više promatra kao stilistika diskurza, no došlo je vrijeme da se razmotri kako bi se uvidi dobiveni takvom interdisciplinarnom suradnjom mogli primijeniti i na stilističku analizu književnih tekstova. Kao operativni pojam poslužiti će nam ovdje koncept interdiskurzivnosti, koji je dosad pretežno bio predmetom interesa socijalnih i lingvističkih teoretičara diskurza, ali koji nudi i mogućnost primjene u području literarne stilistike.

Ključne riječi: diskurzna stilistika, interdiskurzivnost, stil, književni diskurz

1. UVOD

Komentirajući u knjizi *Nauka o književnosti u rekonstrukciji* (2011) krizu u kojoj su se posljednjih desetljeća zatekle književnost i njezina znanost, slovenski teoretičar Marko Juvan predlaže da se ta kriza razriješi tako što će se tradicionalna teorija književnosti preoblikovati i preimenovati u teoriju književnoga diskurza. I premda Juvan smatra da je jedan od osnovnih simptoma krize upravo sve intenzivnije stapanje s transdisciplinarnom, općom teorijom (kulturnim studijima), on predlaže metodološko i institucionalno preuređenje koje iz teorije književnosti ne bi isključilo pojmove i uvide opće

teorije, nego bi ih kritički preuzelo, priznajući tako da “književni tekstovi nisu izuzeti iz istorijski-kulturno promjenljivog životnog sveta i, zajedno s ostalim znakovnim praksama (od svakidašnjih gestova do istorijskih rasprava) predstavljaju medije za optičaj značenja, oblikovanje identiteta” (Juvan 2011: 48). Dakle, ta nova teorija književnoga diskurza, kako je skicira Juvan, i dalje bi se služila uvidima koje joj nude, primjerice, tekstologija, analiza diskurza, psihoanaliza i pragmatika, ali bi nastojala očuvati svoje ugroženo predmetno područje: zadatak da objasni kako je organiziran književni diskurz, kako uspostavlja distinkciju prema drugim jezičnim praksama, kakav je njegov smisao, njegova formalno-semantička i povijesno-antropološka posebnost (isto: 53). Juvanova teza o književnosti kao diskurzu i o književnom tekstu kao isječku toga diskurza poslužiti će nam ovdje da takav metodološki obrat promislimo iz perspektive stilistike, discipline koja se i sama u drugoj polovici 20. stoljeća zatekla u sličnoj krizi i koja je svoju potencijalnu budućnost pronašla u simbiozi s različitim teorijama diskurza. Ta je suradnja posljednjih desetljeća bila najplodonosnija u području funkcionalne stilistike (koja se sve više promatra kao stilistika diskurza), no došlo je vrijeme da se razmotri kako bi se uvidi dobiveni takvom interdisciplinarnom suradnjom mogli primijeniti i na stilističku analizu književnih tekstova. Kao operativni pojam poslužiti će nam ovdje koncept interdiskurzivnosti, koji je dosad pretežno bio predmetom interesa socijalnih i lingvističkih teoretičara diskurza, ali koji nudi i mogućnost primjene u području literarne stilistike.

2. STIL U DISKURZNOJ POLJU

O potencijalu teorijskog i metodološkog ucjepljivanja diskurzne teorije u okvire domaće stilistike prvi su put sustavno pisale Marina Kovačević i Lada Badurina u zapaženoj studiji *Raslojavanje jezične stvarnosti* (2001).¹ Ta je studija

¹ Osim i više nego dobrodošle modernizacije pristupa koji je u obzir uzeo promjene koje su se dogodile u komunikacijskom procesu kao posljedica pojave novih tehnologija i medija, ta je knjiga nastojala hrvatsku funkcionalnu stilistiku uključiti u recentne teorijske struje (teoriju i analizu diskurza, diskurznu stilistiku, kognitivnu stilistiku, pragmalingvistiku). Odmaknuvši se od normativističkog i standardološkog shvaćanja stila, autorice su ponudile nov, deskriptivni pristup koji naglasak stavlja na pragmatički aspekt jezične komunikacije i konstituira se u oprekama govor – pismo, privatno – javno. Budući da u prvom planu više nije samo funkcionalnost pojedinih stilova (diskurzni tipovi), nego i planovi njihove realizacije i njihova dinamička struktura, može se zaključiti da ova studija predlaže zamjenjivanje tra-

ja važna jer izlaže modificiranu inačicu funkcionalne stilistike koja u obzir ne uzima samo polifunkcionalnost standardnoga jezika i njegovo horizontalno raslojavanje na pet funkcionalnih stilova,² nego cjelokupan jezik promatra kao složeno i dinamično *polje diskurza* konstituirano kao koordinatni sustav dviju osi. Jezik se, dakle, elaboriraju Kovačević i Badurina, istovremeno raslojava i vertikalno (po planovima jezične realizacije, na govor i pismo) i horizontalno (po funkcijama), formirajući pritom različite *diskurzne tipove* ili *domene*. Diskurzni tipovi, a to su redom privatni, javni, specijalizirani, multimedijalni i literarni diskurz,³ nisu statične i zatvorene tvorbe, nego se uvijek nalaze u dinamičnu odnosu privlačenja i odbijanja, sukobljavanja i harmoniziranja, i to je njihovo prožimanje vidljivo u tekstovima, tekstnim tipovima i žanrovima od kojih su sačinjeni (Kovačević i Badurina 2001: 19).

Treba napomenuti da je *Raslojavanje jezične stvarnosti*, kao diskurzno utemeljena studija, provelo prilično dosljednu terminološku čistku. Pojam stila gotovo je u potpunosti zamijenjen pojmom diskurza, pogotovo u smislu funkcionalnih stilova, a konzervativno shvaćanje stila kao norme iz kojeg proizlazi ideja o stilskoj (ne)obilježnosti govora posve se odbacuje.⁴ Polazeći od pretpostavke da u govoru nema neutralnosti jer "on *uvijek* pripada situaciji, okviru spram kojeg uspostavlja *relaciju*" (2001: 37) te da je u iskazu uvijek prisutna interakcija njegova *što* (predmeta, konkretne jezične građe) i *kako* (načina, jezičnih strategija), autorice stil definiraju upravo kao "relacijsku narav govora", a stilske vrednote dovode u vezu sa "složenošću relacija koje se kroz govor prelamaju, gdje je viši stupanj složenosti oznaka sofistificiranijeg, estetski usmjerenog iskaza" (Isto). Dakle, iz teorijske perspektive

---

dicionalne funkcionalne stilistike novijim pristupom koji se otad javlja pod imenom *stilistika diskurza* (često i *diskurzna stilistika*).

² Konceptija koju je u hrvatskoj filologiji po uzoru na praške lingviste osmislio i zastupao Josip Silić (usp. Silić 1996: 244–247).

³ Mišljenja smo da je tu podjelu moguće proširiti jer ona funkcionalno predstavlja previsoku razinu apstrakcije. Umjesto da svaki konkretni diskurzivni ostvaraj nastojimo na silu apstrahirati do razine jednog od pet predloženih diskurzivnih tipova, ovdje ćemo svaku jezičnu praksu vezanu nekim sklopom konvencija (ustaljenom tematikom, stilskim oblikovanjem, pragmatičkom funkcijom, ponovljivim okolnostima, tipičnim jezičnim vrstama i žanrovima, subjektima i objektima znanja) nazivati *diskurzivnim tipom* ili, kraće, *diskurzom*.

⁴ Premda su teoretičari i analitičari diskurza, poput Normana Fairclougha i Teuna Van Dijka, nerijetko stilistiku spominjali kao jednu od suradničkih disciplina u svojem interdisciplinarnom pothvatu, oni nisu detaljnije opisali vezu stila i diskurza. Štoviše, njihovo je shvaćanje stila, kao izbora koji ovisi o diskurznom tipu ili pak kao varijacije na ekspresivnoj razini diskurza, iz perspektive suvremene stilistike prilično konzervativno i retorički koncipirano.

stil se sada motri kao opća, relacijska dimenzija diskurza koja bilježi tragove njegove usidrenosti u zbilju, dok je na analitičkom planu stil dimenzija iskaza u kojoj se najbolje odslikava njegova raznorječnost i prožimanje "među- i unutar diskursnih relacija određujućih za sam iskaz" (M. Biti 2004: 160). Na temelju toga Marina Biti zaključuje da je "upravo pitanje identifikacije i sučeljavanja u iskaz uključenih i kroza nj prelomljenih glasova i stavova za diskursnu stilistiku ne samo poticajno, nego i nezaobilazno" (Isto).

Retorički koncept stila kao izbora dekonstruirao je i Marko Juvan ustanovivši da je "skrivena pozadina modela izbora potrošačka iluzija: kao da je jezik golemi supermarket u kom stvaralac izabira ono što želi" (Juvan 2011: 200). Dakle, iluzija o slobodnom subjektu govora, koji po potrebi bira iz stilskog inventara jezičnog sustava, u teoriji diskurza raskrinkava se kao jezična utopija. Umjesto toga, tvrdi Juvan, "izbori jezičnih sredstava uvek zavise od mnogih posrednika, vezanih za ponovljive vrste situacija i strategije saopštavanja. Radi se o govornim žanrovima, tipovima govornih činova, registrima, sociolektima, dijalektima i sličnim potkodovima koji posreduju između pisca/govornika, situacije, izjave (teksta) i jezičkog sistema" (isto: 200–201). Iz toga slijedi da "diskursi nisu jednostavno na raspolaganju slobodnom subjektu koji bi u celosti stajao pred njima i svojevolumino ih upotrebio za izražavanje svoje unutrašnjosti, stavova, spoznanja i osećaja; upravo suprotno, sa subjektom govora raspolažu oni, oni mu iscertavaju teritorije smisla po kojima on može da se kreće" (Isto). Iz te točke Juvan počinje graditi svoj koncept *stila kao identitetne navigacije*, koncept inspiriran njegovom teorijom intertekstualnosti,⁵ Bourdieuovim pojmom habitusa i idejom stila kao indeksnog znaka koju predlaže poljska semiotičarka Maria Renata Mayenova. Juvan, naime, smatra da kada ga analiziramo intertekstualno, primjećujemo da je stil (kao i identitet) određen dvojno, odnosima ponovljivosti i razlikovnosti: "tekst ponavlja, oponaša i preoblikuje strukture označavanja koje su bile upotrebljene ranije [...] i/ili proizvodi otklone od njih. To je dvojna igra, sastavljena od konotativnog priključivanja na jedne modele ili diskurzivna područja i razlikovanja, odnosno odstupanja od drugih jezičkih pozadina" (isto: 208–209). Ako pak pretpostavimo da je stil indeksni znak identiteta teksta i njegova (odsutnog) subjekta, tada stil upućuje na subjektovu "istovjetnost" (individualnu posebnost) te na njegovu uključenost u druge diskurze, jezike i tekstove. Kao i drugi znakovi, i stil i njegova obilježja ovise o pošiljatelju i primatelju poruke, o njihovim različ-

⁵ Juvan je autor opsežne studije *Intertekstualnost* (2000), objavljene na slovenskom jeziku.

tim diskurznim kontekstima. S autorove strane stil je retoričan, tvrdi Juvan, što znači da se podudara s poetskom funkcijom jer čitateljevu pažnju usmjera na samu poruku i na njezinu izvedbu. Autor svoj tekstualni identitet retorički ostvaruje tzv. dvojnim modelom stila, odnosno tako što djelomično upotrebljava jezične modele žanra i pravca u kojem stvara, a djelomično se nadovezuje i na neke neknjiževne rodove i žanrove. S druge strane, stil je "proizvod percepcije i interpretacije" čitatelja koji uočava i one elemente koji nisu nastali autorskom namjerom, "od autorovih nesvesnih semiotičkih trzaja, preko recikliranja stereotipa i ideologema, do njegove 'bačenosti' u historijsko stanje jezika, svesti i sveta" (isto: 210). Stil kao prepoznatljiv način upotrebe jezika "znak je smeštanja teksta u univerzum diskursa", i to u istovremenoj igri pripadanja (uključenosti) u pojedine diskurzne tipove, formacije, sociolekte i razlikovanja (odstupanja) od kolektivnih forma, a u korist oblikovanja vlastitog idiolekt. Osim toga Juvan fukoovski poentira: "konotativna značajnost stila nije samo estetska, nego i ideološka, društveno-kulturna" s obzirom na to da "jezički kodovi, koji su pozadina stilskih efekata, stvarnost ne reflektuju pasivno, nego je interpretiraju, organizuju i klasifikuju predmete diskursa" (isto: 211). To bi značilo da stil književnoga teksta zapravo nastupa kao "indeks ideologije, perspektive ili subjektna pozicije (u njezinoj razlikovnoj posebnosti i pripadnosti istovremeno)" pa je smisao stila, prema tome – identitetna navigacija.

Iz svega rečenog čini se da je Juvanova "identitetska" definicija stila kao "znaka smeštanja teksta u univerzum diskurza" lako prisposobiva shvaćanju stila koje su skicirale Kovačević i Badurina. Odčitavanje kategorije stila kao diskurzne kategorije podrazumijeva da će diskurznostilistička analiza teksta uključivati i svijest o diskurznim okvirima u koje je taj tekst umješten te da će se, osobito u slučaju književnoga teksta, dotaknuti pitanja suodnosa (književnoga) diskurza i zbilje "kao složene i mobilne diskursne mreže" (usp. M. Biti 2004: 160).

3. NACRT ZA STILISTIKU INTERDISKURZIVNOSTI

Analitičkim i interpretativnim mogućnostima diskurzne stilistike u nas se detaljnije pozabavila Marina Biti, proučavajući prvo njezina diskurznoteorijska i diskurznoanalitička ishodišta (2002), a potom i moguća interesna

žarišta te nove stilističke discipline (2004).⁶ Jaz između tradicionalne, lingvistički orijentirane stilistike i novih, diskurzno utemeljenih strujanja Biti premošćuje nudeći široku definiciju diskurza koja dopušta uspostavljanje velikog broja relacija između stilističkog interesa za jezičnu ekspresiju s jedne strane i potrebe za kontekstualizacijom tekstova s druge (M. Biti 2002: 123). Diskurzna bi stilistika tako svoje teorijsko uporište mogla naći u problemima poput "oznakovljavanja kulture, značenjske shematizacije ideologiziranih svjetova, identifikacije socijalno determiniranih diskursnih tipova (primjerice feminističkog, političkog, pedagoškog i dr.) te izučavanja vidova socijalne interakcije i njihovih diskursnih produkata", ali bi isto tako mogla razviti vlastitu analitičko-deskriptivnu metodu vezanu uz proučavanje "tipologije tekstualnih predložaka, pitanja unutar tekstovnih varijacija i intertekstualne dinamike; govorne činove, pitanja komunikacijske namjere, kognitivne zasnovanosti značenja i sl." (isto: 127).

Premda Marina Biti nudi širok spektar tema koje bi stilistika diskurza mogla pokrivati, nas prije svega zanima kako bi ta nova stilistička disciplina mogla teorijski opisati pojam *interdiskurzivnosti* i razgraničiti ga od srodnih mu pojava kao što su intertekstualnost i intermedijalnost.

60 *Interdiskurzivnost* bi se najšire mogla definirati kao opće obilježje polja diskurza koje upućuje na njegovu pretopljenost, raznorječnost i konfliktnost, tj. na činjenicu da, unutar tog polja, granice između diskursnih tipova nipošto nisu statične i zadane, nego su više ili manje propusne i relacijske, pa dopuštaju njihovu jezičnu i semantičku interferenciju. Iz toga slijedi da se temeljno obilježje diskursnoga polja – njegova dinamičnost – ostvaruje upravo zahvaljujući stalnim gibanjima, kruženjima i pretapanjima različitih diskursnih tipova. Kao i intertekstualnost (kod poststrukturalista) i interdiskurzivnost u širem smislu možemo smatrati općim obilježjem jezične proizvodnje, preduvjetom produktivnosti jezika, mehanizmom njegove evolucije i raspršivačem forma i toposa koji omogućuje da se u sinkroniji diskurz kapilarno rasprostire po svim razinama društvene stvarnosti.

⁶ U pionirske radove u području domaće stilistike diskurza treba ubrojiti i teorijski članak sarajevske stilističarke Marine Katnić-Bakaršić "Stilistika diskursa kao kontekstualizirana stilistika" (2003) u kojem autorica motri suvremenu stilistiku kao disciplinu koja usmjerenjem znanstvenog fokusa na sferu diskurza uspostavlja plodonosne veze s različitim diskurzno orijentiranim disciplinama te se i sama počinje granati u niz zasebnih stilističkih pristupa (feminističku stilistiku, pragmatičku stilistiku, kritičku stilistiku, kognitivnu stilistiku itd.). Postavke iznesene u tom članku detaljno se razrađuju i oprimjeruju u knjizi *Između diskursa moći i moći diskursa* (2012) u kojoj se stilistički račlanjaju načini iskazivanja moći u različitim tipovima diskurza (akademsom, medicinskom, sudskom, medijskom i sl.).

U užem smislu interdiskurzivnost kao obilježje konkretnog iskaza ili teksta upućuje na njegov diskurzivni sastav: na implicitno ili eksplicitno spajanje različitih diskurzivnih matrica (diskurzivnih tipova i njihovih tvorbi: žanrova, tekstnih tipova, jezičnih i tekstualnih praksa) i njihovu rekontekstualizaciju u novom tekstualnom okolišu. U diskurzima u kojima interdiskurzivno povezivanje postaje naglašenim aspektom tekstualne gradnje (kao, primjerice, u literarnom ili reklamnom diskurzu) možemo govoriti o interdiskurzivnosti kao o osviještenu postupku kojim se oblikuju tekstovi koje obilježava "strukturna i semantička polifoničnost, heterogenost, postupci višestrukog kodiranja i dekodiranja, bogata evokativnost te univerzalni subjekt koji nastaje u međuprostoru diskurzivnih formacija" (Bagić 2004: 136).

U *Raslojavanju jezične stvarnosti* Kovačević i Badurina pojam interdiskurzivnosti uvode preko bahtinovske kategorije *glasa* kako bi opisale dva tipa višeglasja koja se u diskurzu mogu pojaviti. Prvi tip odnosio bi se na *intradiskurzne* glasove koji se pojavljuju unutar istog diskurzivnog tipa, koji su srodni i prepoznajemo ih kao udružena višeglasja. Kao primjer navode privatni diskurz neke obitelji koji je zapravo "intradiskurzni koktel" u koji svaki član obitelji unosi svoje ukupno jezično iskustvo i elemente specifične za njegov govor (uvjetovane spolno, dobno, profesionalno itd.). Drugi tip odnosio bi se na *interdiskurzivne* glasove kao glasove drugih tekstova i diskurza koji se pojavljuju unutar nekog teksta, a koji se udružuju tako da se pritom javlja "moment međusobnog (tipskoga) odudaranja, moment kontrapunkta", što je, primjerice, dobro vidljivo u reklamama koje svoje učinke postiže preuzimanjem stilskih i retoričkih strategija karakterističnih za književnoumjetnički diskurz (Kovačević i Badurina 2001: 187). Upravo je ta supostavljenost i suprotstavljenost diskurzivnih tipova, njihovo sudaranje u diskurzivnome polju, imanentno obilježje toga polja koje mu jamči produktivnost i pritom proizvodi učinke koji su najvidljiviji upravo na razini stila.

Govoreći o interdiskurzivnosti, Kovačević i Badurina strukturiraju svojevrsnu piramidu koja obuhvaća tri razine:

1. *Interdiskurzivnost* kao "globalnu pojavu imanentnu polju diskursa, prisutnu u njemu i onda kad su komponente diskurzivnih tipova pretopljene do neprepoznatljivosti".
2. *Interdiskurzivnost* kao "izravnije sučeljavanje konkretnih i prepoznatljivih diskurzivnih tipova", a u višem stupnju to sučeljavanje postaje citatno, pri čemu se i sam pojam teksta konkretizira.
3. *Intertekstualnost*, koja podrazumijeva prepoznatljivost preuzetih tekstualnih predložaka pa se s tog aspekta motre "oni tekstovi koji izravni-

upozoravaju na svoje predloške, bile to prepoznatljive oznake kontrapunktno uključenih drugih diskursnih tipova ili – posve eksplicitno – tematsko-motivske i jezične relacije koje neki tekst ostvaruje spram nekog drugog teksta" (Kovačević i Badurina 2001: 191).

62 Premda je ta klasifikacija pregledna i logična, čini se da bolje funkcionira u teoriji nego što je primjenjiva u praksi. Naime, ostaje nejasno gdje se povlači granica između interdiskurzivnih i intertekstualnih pretapanja ako intertekstualna mogu uključivati i oznake diskurzivnih tipova, a interdiskurzivna se mogu konkretizirati do razine teksta. To, naravno, nije previd autorica, nego je posljedica opće nemogućnosti teorije diskurza da uspostavi nedvosmislenu distinkciju između teksta i diskurza. Kao što Kovačević i Badurina ispravno primjećuju, ako želimo interdiskurzivnost promatrati u užem smislu (pod 2, kao interdiskurzivnost) i tim se pojmom funkcionalno služiti u analizi, to nas lako može dovesti do toga da diskurzivnost promatramo kao tip teksta, a to je korak u kojem se već koncept interdiskurzivnosti rasplinjava i pretapa s pojmom intertekstualnosti. Autorice kao ključni kriterij razlikovanja navedenih tipova izdvajaju prepoznatljivost uključenih sastavnica (tekstova, diskurzivnih tipova), ali ostaje nejasno odnosi li se ta prepoznatljivost na strože kodirane, pa stoga i prepoznatljive žanrove i tekstne vrste ili možda čak na pitanje njihove autoriziranosti. Problem se dodatno usložnjava primijenimo li tu klasifikaciju na književne, fiksijske tekstove koji, uz obilježeno citiranje prepoznatljivih predložaka, imaju i "dopuštenje" za njihovo simuliranje i stiliziranje. Već je Bahtin primijetio da se tuđi jezik u književnome tekstu pojavljuje samo kao "slika" jezika, što znači da se prepoznatljivost ovdje ne može promatrati u smislu neposredna preuzimanja izvora, nego samo kao pseudoreferencija s većim ili manjim stupnjem vjerodostojnosti. Neupitno je da književnost uspostavlja odnos s drugim društvenim diskurzivima i njihovim žanrovima. Međutim, fikcionalni okvir unutar kojeg se ta razmjena odvija dopušta da taj odnos podjednako bude odnos preuzimanja i citiranja kao i odnos oblikovanja prema nekom diskurzivnom obrascu (stilizacija) ili pak "lažiranja" podrijetla preuzetog diskurza, a da književni tekst pritom ne snosi nikakve etičke i estetičke posljedice.

Usporedimo li definiciju interdiskurzivnosti koja se nudi u *Raslojavanju jezične stvarnosti* s onom koju, primjerice, predlaže začetnik kritičke analize diskurza Norman Fairclough u knjizi *Discourse and Social Change* (1992), vidjet ćemo da između njih postoje znatna terminološka odudaranja. Fairclough, naime, interdiskurzivnost potpisuje pod pojam intertekstualnosti, odnosno smatra je oblikom *konstitutivne intertekstualnosti* kod koje citiranje

drugoga teksta nije eksplicitno naznačeno (npr. navodnicima ili glagolom govorenja, kao što je to slučaj kod *manifestirane intertekstualnosti*), nego je bešavno ugrađeno u strukturnu i stilističku cjelinu teksta (npr. tehnikama parafraziranja). Interdiskurzivnost se tako odnosi na "konfiguraciju diskurzivnih konvencija koje sudjeluju u proizvodnji teksta" (Fairclough 1993: 104), pri čemu Fairclough rabi Foucaultov koncept diskurza kako bi interdiskurzivnost doveo u vezu s ideološkim učincima koje ona proizvodi.

Foucaultovo se učenje o diskurzu nalazi i u podlozi drugih teoretičara koji su nastojali definirati interdiskurzivnost, kao što su francuski semantičar Michel Pêcheux i njemački semiotičar Jürgen Link. Pêcheux, neomarksist i Althusserov učenik, spajajući marksistički koncept diskurza kao poprišta ideološke borbe s lingvističkom metodom analize teksta prvi osmišljava pojam *interdiskurza* kao složenog kompleksa diskurzivnih formacija koji izvana upravlja uvjetima proizvodnje diskurza. Razrađujući fukoovsku ideju o subjektu kao funkciji diskurza i značenju kao učinku interdiskurza, Pêcheux interdiskurzivnost tumači kao proces neprekidna restrukturiranja u kojem su granice diskurzivnih formacija posve nestabilne i pomiču se s obzirom na ideološka previranja (usp. Pêcheux 1982). Za razliku od Pêcheuxa Jürgen Link svoj je koncept interdiskurzivnosti gradio tako što je proučavao mjesto koje u Foucaultovoj teoriji diskurza zauzima književnost. Slijedeći Foucaulta, Link je diskurz definirao kao "institucionalizirano specijalizirano znanje koje se sastoji od pripadajućih ritualiziranih oblika govora, načina djelovanja i učinaka moći" (cit. prema Keller 2013: 29). Nadalje, Link drži da je polje diskurza sastavljeno od *specijaliziranih diskurza* koji oblikuju vlastite predmete, leksikon, gramatiku i sl. i *interdiskurzā*, koji te elemente preuzimaju, kombiniraju i povezuju te tako stvaraju "višeglasne interdiskurzivne dispozitive naglašeno konotativne strukture, poput analogija, metafora, kolektivnih simbola, klišeja, predodžbi i pragmatičkih rituala" (V. Biti 1997: 148). Komentirajući Linkove teze, slovenska teoretičarka Alenka Koron zaključuje da je književnost moguće opisati kao "interdiskurzivnom integracijom podržan specijalizirani diskurz" koji se napaja "poluproizvodima" iz interdiskurzivne mreže neke kulture (primjerice, kolektivnom simbolikom, imaginarijem, argumentacijskim i pripovjednim shemama itd.). Nedostatak te teorije, drži Koron, mogla bi biti njezina semiotička metodologija koja ne uspijeva jasno odrediti specifikum literarnog diskurza u odnosu na druge specijalizirane diskurze koji također nastaju interdiskurzivnom integracijom (isto: 123).

Među navedenim definicijama interdiskurzivnosti najprimjenjivijom se ipak čini ona koju predlažu Kovačević i Badurina, pa ćemo je, uz manje terminološke preinake, ovdje sumirati. Interdiskurzivnost nećemo termi-

nološki cijepati na interdiskurzivnost u širem ('interdiskurzivnost') i užem smislu ('interdiskursnost'), premda priznajemo da ta distinkcija postoji. U širem smislu interdiskurzivnost se može usporediti s kristevljanskom intertekstualnošću i proglasiti općim obilježjem diskurzivnoga polja. U užem smislu, u kojem nas ovdje i zanima, ona može postati stilskim i strukturnim principom gradnje književnog ili nekog drugog teksta, bez obzira na to je li do miješanja diskurzivnih matrica došlo autorskom namjerom (stilizacijom) ili nesvjesnim radom samoga jezika (preregistracijom). Kriterij koji ćemo uzeti u obzir bit će *reprezentativnost*, koja će nam pomoći u odluci koje uvezene jezične strukture (jezične i tekstualne fragmente, tekstove, tekstne tipove, žanrove) smatrati predstavnicima određenog diskurza, a koje ne. U interdiskurzivne citate u načelu nećemo ubrajati citate tekstova (autoriziranih, književnih ili nekih drugih) kojima je cilj s tekstom-primateljem uspostaviti odnos 1:1, odnosno koji u novi tekst ulaze predstavljajući same sebe. Naravno, svaki je tekst proizvod nekog društvenog trenutka pa je, stoga, i dionik nekoga diskurza, ali citatno preuzimanje tekstova koji u novom okolišu tu svoju diskurzivnu dimenziju ne aktiviraju smatrat će se, jednostavno, intertekstualnim. S druge strane, u slučajevima gdje takvi citati postanu označiteljima kakve šire diskurzivne sfere, gdje taj diskurziv počnu konotirati i egzemplificiraju te tako proizvoditi stilske i druge učinke – taj ćemo odnos tretirati kao interdiskurzivni. Primjerice, kada romaneskni tekst citira ili stilizira reklamne poruke, ti se tekstualni umeci vrlo vjerojatno ondje nalaze kao reprezentativni označitelji marketinškog diskurza; svojom strukturom, stilom, retorikom i temom oni u romaneskni tekst unose obilježja diskurza koji predstavljaju i u tom smislu postaju znakovima tog diskurza. Estetičnost književnoga diskurza tada se supostavlja i/ili suprotstavlja pragmatici marketinškog, i to se sučeljavanje najprije zbiva na stilskoj razini romana, odakle se širi u semantičke strukture.

Nadalje, treba napomenuti da distinkcija između intertekstualnosti i interdiskurzivnosti ne mora biti neposredno vidljiva na malom stilističkom uzorku kao što je to u slučaju reklamnih poruka, za koje možemo odmah pretpostaviti da egzemplificiraju marketinški diskurziv u cjelini. Primjerice, citiranje Matoševih stihova u suvremenom romanu može biti intertekstualno (želi se uspostaviti neposredan odnos između dvaju konkretnih tekstova), ali može biti i interdiskurzivno (cilj je citiranja kontrapunktiranje diskurza romaneskne proze i poezije ili diskurza modernizma i postmodernizma). Mogli bismo, oponašajući Michaela Riffaterrea, reći da se u takvim slučajevima distinkcija ne uspostavlja na stilističkoj, nego na semiotičkoj razini teksta. Dakle, interdiskurzivnost hijerarhijski natkriljuje intertekstualnost,

ali to se razdvajanje ne događa uvijek na jezično-stilskoj, nego na semiotičkoj razini, pa se stoga u stilskoj analizi interdiskurzivnih tehnika možemo služiti instrumentarijem citatnih figura i postupaka koji je razvila teorija intertekstualnosti (usp. Oraić Tolić 1990, Juvan 2000). Veliku pažnju pritom treba pokloniti i stilskim strategijama ušivanja stranoga diskurza u tijelo književnoga teksta, jer nije nevažno smješta li se to sučeljavanje u zonu lika (pa je npr. u funkciji njegove karakterizacije) ili u pripovjedačev govor, upotrebljavaju li se pritom tehnike upravnog ili neupravnoga govora, iz kojega je gledišta taj kontrapunkt prikazan, odnosi li se literarni diskurz prema njemu polemično, parodijski, afirmativno itd. No ono što naše tumačenje interdiskurzivnosti mora prije svega imati u vidu jest specifična retorička i pragmatička situacija književnoga teksta i njegov složen odnos s izvanknjiževnim uporabama jezika – odnos koji u prvi plan dolazi upravo u proučavanju interdiskurzivnih razmjena.

4. INTERDISKURZIVNOST U KNJIŽEVNOME TEKSTU

65

Promišljanje teorijske platforme s koje bi djelovala buduća literarna stilistika (inter)diskurza nužno će se doticati i preosmišljanja tradicionalnih funkcionalnostilističkih tumačenja odnosa jezika, stila i društvenih norma. Kao što su upozorile Kovačević i Badurina, tradicionalni funkcionalni stilovi koncipirani su na međusobno različitim polazištima, pa ih nije moguće na isti način omjeravati o društveni i komunikacijski kontekst ili vrednovati u odnosu na standardnojezičnu normu. Slučaj je to s, primjerice, razgovornim stilom kod kojeg u prvom planu nije njegova horizontalna funkcionalna uporaba, nego njegov medij ili plan ostvarivanja (govor), ali još se problematičnijim pokazuje književnoumjetnički stil koji, za razliku od ostalih stilova, nema neposredan, referencijalan odnos s društvenom zbiljom "kao složenom i mobilnom diskursnom mrežom" (usp. M. Biti 2004: 160), pa tako ni s preskriptivnim i normativnim okvirima standardnoga jezika koji tu mrežu jezično regulira.

Kao što je ranije primijetio i Krešimir Bagić u tekstu *Beletristički stil*, u kojem se bavi pripadnošću beletrističkog (književnoumjetničkog) stila sferi standardnoga jezika, taj stil s preostalim četirima funkcionalnim stilovima ne dijeli nijednu karakteristiku koja ih suštinski određuje: konvencionalnost, funkcionalnost, komunikacijsku usmjerenost, neposredan odnos s izvanjezičnom stvarnosti i semantičku jednoznačnost te zaključuje da jezik

književnosti može biti samo *nadstil* u kojemu su sve mogućnosti jezičnoga sustava ostvarljive, svaka funkcija jezika podložna preosmišljanju, a svaka pojedina realizacija subjektivna, što priziva i subjektivnu recepciju. Izdvajanje beletrističkoga nadstila unutar jezičnoga sustava, a izvan jezičnoga standarda, Bagiću je argument za negaciju pristupa književnome tekstu iz vizure lingvističke i funkcionalne stilistike i raskid s konceptom devijacije, jer oni umjesto autonomnosti književnog teksta podrazumijevaju njegovu ovisnost i poredbu sa standardom. Razlika između funkcionalnih stilova i beletrističkoga stila jest, drži Bagić (2004: 15), u tome što su "funkcionalni stilovi društveno verificirani ustaljeni načini iskazivanja", a beletristički je stil samo načelna shematska apstrakcija čiji se sadržaj mijenja s pojavom svakog novog književnog teksta. Razlog tome jest to što, za razliku od funkcionalnih stilova kod kojih je individualnost pojedinog iskaza podređena zakonitostima samoga stila, beletristički stil u prvi plan stavlja svoju pojedinačnost, autonomnost i individualnost – on se opire diskurzivnoj kanonizaciji, nije mu svrha biti komunikacijskom funkcijom kakve društvene situacije niti uspostavljati neposredan odnos s izvanjezičnom zbiljom. Autoreferencijalnost književnoga djela izravna je posljedica svjetotvorne funkcije njegova jezika, tvrdi Bagić, rada u jeziku kojim se oblikuje nova književna zbilja koja nema referenta u stvarnome svijetu, koja uspostavlja vlastite prostorne i vremenske relacije i čija je semantika višeznačna. Beletristički stil "uvjetno koristi ili može koristiti sve potencijale koje jezični sustav posjeduje ili dopušta" (Bagić 2004: 15) kao svoj svjetotvorni materijal, kao sredstvo oblikovanja književne zbilje. Također, on "polifunkcionalnost jezika predstavlja kao svoju funkciju" (isto: 16). To znači da on može slobodno preuzeti, preregistrirati i preosmišljavati druge funkcionalne stilove ondje gdje logika književnoga svijeta to nalaže. Bagić, stoga, beletristički stil smatra *nadstilom* koji nije moguće promatrati u kontekstu funkcionalne stilistike i vrednovati s obzirom na jezične norme standardnoga jezika.

Bagićeva intervencija pokušaj je da jezik književnoga teksta zaštiti od normativističkih napada standardologije. On pritom u prvi plan stavlja pojedinačnost, autonomnost i autoreferencijalnost toga jezika čiji je odnos s izvanknjiževnom zbiljom tek posredan pa se, stoga, ta zbilja ne može smatrati legitimnim kontekstom proučavanja književnoga djela. Ipak, i posredan odnos ipak je odnos i proučavanje mehanizama tog posredovanja (osobito posredovanja na jezičnoj i diskurzivnoj razini) može biti itekako plodan i koristan doprinos stilističkoj interpretaciji. Uostalom, i sam Bagić priznaje da postoji značajna razlika između poetskog jezika, koji je "potpuno autonoman – monologičan je, apovijestan i akontekstualan", i jezika pripovjedne

proze, koji ipak "uspostavlja posredne relacije spram povijesnog i socijalnog konteksta" (isto: 18). Te relacije koje Bačić bahtinovski naziva dijalogičnima uključuju i preuzimanje i stiliziranje drugih funkcionalnih stilova koji su čvrsto usidreni u društvenu zbilju, čime pripovjedni tekst s tom zbiljom uspostavlja stilske i semantičke veze koje u velikoj mjeri (makar posredno ili konotativno) proširuju smisao književnoga teksta.

I Kovačević i Badurina slažu se da se književnoumjetnički diskurz "opire svakoj klasifikaciji koja bi ga htjela situirati unutar (diskurzno, op. a.) polja" (2001: 30). I opet je osnovni razlog tome specifičan ontološki odnos koji književni tekst ima spram izvanknjiževne zbilje, ali i jezika kojim je ta zbilja diskurzivirana. Kao što je poznato, književni tekst kao jezično fakturirana tvorevina ne može izbjeći pitanjima o prirodi odnosa svoga jezika i zbilje, odnosno pitanjima o svojoj referencijalnosti, ali ta konfuzija proizlazi upravo iz činjenice da se književni tekst poljem diskurza služi kao "poprištem njegova prekodiranja u polje literarnog diskurza" tako što ukupni potencijal jezika stvarnosti "podvrgava obradi, a time i estetskom preoblikovanju", čime u prvi plan stavlja estetsku (poetsku), a ne pragmatičku (komunikacijsku) funkciju svojega jezika⁷ (Kovačević i Badurina 2001: 136). Jezik stvarnosti tako za književni tekst postaje gradbenim elementom njegova literarnog kôda, ali je istovremeno i njegov sadržaj koji upućuje na sebe sama dok se u literarnom procesu tematizira, modificira i poetizira u skladu poetičkim stavom autora. Kako napominju Kovačević i Badurina, "literarni je kôd koji iz takva odnosa nastaje – u jeziku kodiran jezik, te je samim time već po svojoj naravi autoreferencijalan" (Isto). Nadređen položaj koji diskurz književnosti ima u odnosu na jezičnu zbilju, pa i na cjelokupno polje diskurza, Kovačević i Badurina nazivaju "mimetičkom iluzijom najvišega stupnja" (isto: 137) koja u sebi sadrži imanentnu bifurkaciju: ona je istovremeno autoreferencijalna (upućuje na vlastitu poetičku kodiranost) i pseudoreferencijalna (upućuje na jezik stvarnosti od kojega je sačinjena). Drugim riječima, "nadstvarnosna narav" književnoga djela odnosi se u jednakoj mjeri na fiktionalni status književnoga svijeta i na njegov jezik kao "drugotni modelativni sustav" (Lottman 2001: 29) koji za svoje gradbene elemente preuzima jezične znakove, iskaze, diskurzne tipove, pa i čitave diskurze koje zatječe u prirodnom jeziku. Književno je djelo stoga u užem smislu riječi interdiskurzivno, ono je fikci-

⁷ Poetska funkcija postaje dominantnom, pa sve druge funkcije koje se ostvaruju unutar literarnog teksta zaprimaju aspekt poetske, i to upravo s obzirom na jezik: referencijalna uključuje referenciju na sam jezik, metajezik na kontekst poruke kao cjelovitog poetičkog koda itd. (usp. Kovačević i Badurina 2001:136).

onalni "artefakt izgrađen od materijala (od jezika i smislenih supstancija)", pa stoga "kada u njemu razabiremo elemente diskursnih tipova preuzete iz polja diskursa, upoznajemo tada i prirodu materijala iz kojeg je ono sačinjeno" (Kovačević i Badurina 2001: 32). Upravo je stilistička analiza, drže Kovačević i Badurina, ta koja je kompetentna "razotkrivati postupke putem kojih jezični materijal prerasta u jezik književnosti" (Isto).

I Marko Juvan (2011: 49–50) drži da ako književnost shvatimo kao diskurz, "književni tekst nam se javlja kao dinamičan, otvoren isečak iz unakrsnih procesa rađanja, razumevanja i obrađivanja značenja koja nastaju u istorijskim mrežama interpersonalnih, interlingvističkih, intertekstualnih i sociokulturnih odnosa". Promatrati književnost kao diskurz znači osvijestiti njegovu povijesnu i društvenu umještenost, kao i činjenicu da se značenje književnoga teksta ne zatvara u sebe, nego da je određeno upravo u interdiskurzu koji osim totaliteta društvenoga jezika obuhvaća i autore, kritičare, javnost, tržište, ustanove, konvencije, vrijednosti, kanon i sl. Osim toga, napominje Juvan, ako na književni tekst gledamo kao na element diskurza, obuhvaćamo ga prije svega u njegovoj intertekstualnosti, interdiskurzivnosti i višeglasju, "u njegovim jezičkim strukturama raspoznavamo otiske psihičkih i socijalnih semiotičkih procesa – prerade tuđih govora, pokreta tela i nesvesnog. Tekst nam se otkriva kao forum dijaloga sa žanrovima, ideologijama, jezičkim vrstama, sociolektima i registrima, u njemu možemo razaznati svesne i nesvesne reakcije govornika na diskurse drugih umetnosti, mitologije, religije, politike, prava, znanosti, ekonomije i tako dalje" (Isto).⁸ Juvan svoj koncept književnoga diskurza oslanja na podjelu diskurza koju u knjizi *Književni diskurz* predlaže danski semiotičar J. D. Johansen. Taj autor razlikuje pet tipova diskurza: *teoretski* (mitologija, religija, filozofija, znanost), *tehnički* (poljoprivreda, zanat, industrija), *praktični* (moralne norme, običaji), *historijski* (genealogija, kronika, topografija) i *mimetički* ili *književni diskurz*. Mimetičnost književnog diskurza ne odnosi se samo na to da fikcija predstavlja stvarnost i oponaša tokove stvarnih događaja (zapravo, ponajmanje se odnosi na to), nego na jedinstvenu sposobnost tekstova da mimetičkim prikazivanjem i jezično-tekstualnom obradom drugih tekstova i diskurza

⁸ Osim toga, ističe Juvan (2011: 52), i cjelokupno područje književnosti možemo razumjeti kao jedan od diskurza, društveni podsistem koji ispunjava posebne kulturne funkcije (estetičke, etičke, spoznajne) uz pomoć djelomično institucionalizirane podjele radnih uloga (proizvodnje, posredovanja, primanja i obrađivanja tekstova). Tu su perspektivu još početkom osamdesetih zacrtali tzv. sistemski pristupi književnosti (Bourdieu, Schmidt, Luhmann, Schwanitz i dr.).

“omogućavaju doživljavanje, kontemplaciju tih diskurzivnih sila, razmišljanje o njihovom sadržaju, moći i granicama [...] Književni tekst osveštava kako se semiotički, diskurzivno konstruira svet u kojem živimo” (Juvan 2011: 55). No premda književni tekst jest dio stvarnosti, njegov diskurz upućuje na referente koji u usporedbi sa stvarnošću pripadaju drugom ontološkom redu, onom fikcijskom. Elementi književnoga djela – uključujući i njegov jezik – mogu imati izvantekstualnu referencu u stvarnosti, ali to ne mijenja činjenicu da su fiktivni, odnosno da su, kako je Bahtin tvrdio, tek “jezične slike”. Iz toga slijedi da interdiskurzivnost u književnom tekstu ima posve drugačiji status nego što ga ima u društvenom diskurzu. Fikcionalni okvir unutar kojeg se odvija interdiskurzivna razmjena priječi “uvezenim” diskurzima da ostvaruju svoje uobičajene učinke (da proizvode znanje, konstituiraju subjektne pozicije, distribuiraju moć i sl.). Ipak, u čitateljevoj svijesti ti su učinci pohranjeni kao prethodno znanje s kojim on pristupa književnom tekstu i koje tijekom čitanja aktivira kako bi interdiskurzivne tragove ispunio značenjem. Možemo reći da se intencionalna interdiskurzivnost u književnom tekstu najčešće upotrebljava kao sredstvo propitivanja odnosa između fikcije i stvarnosti i njihovih jezika, kao asocijacijski mehanizam kojim se nastoji aktivirati kulturno pamćenje (usp. Juvan 2011: 281–295) i kao sredstvo reinterpretiranja književne tradicije i obračunavanja s ustaljenim kulturnim modelima i njihovom društveno-ideološkom reprodukcijom (Isto).

Zanimljiv članak pod naslovom “Interdiskurzivna praksa avangarde” napisala je Gordana Slabinac u knjizi *Zavođenje ironijom* (1996).⁹ U tom tekstu Slabinac interdiskurzivnost uvodi preko pojma parodije koja se pokazuje kao prirodno stanište miješanja diskurzâ jer sama po sebi podrazumijeva duplikaciju i neku vrstu semantike navodnika. S obzirom na to

⁹ To je, koliko mi je poznato, ujedno i jedina primijenjena upotreba koncepta interdiskurzivnosti u analizi književnih praksa kod nas. S filozofske strane pojmu interdiskurzivnosti pristupio je i Borislav Mikulić u članku *Intertekstualnost i interdiskurzivnost: komparativizam između filologije i etičke teorije subjekta* (2006) u kojem je analizirao tekst *Bhagavadgite* tako što je filološkom i sadržajno-historijskom pristupu suprotstavio konceptualni i diskurzivni pristup. Temi interdiskurzivnosti posvećen je temat u časopisu *Quorum* (br. 1, 2, 3/4, 1994), koji je priredio Vladimir Biti i koji nudi prijevode teorijskih tekstova koji se posredno bave tim problemom (npr. preko teorije autopoetičkih sistema Niklusa Luhmanna ili aksiološke teorije Barbare Herrnstein Smith). Doduše, interdiskurzivna pretapanja često se podvode pod pojmove intertekstualnosti i intermedijalnosti pa se u nekom obliku mogu pronaći u značajnijim hrvatskim studijama na tu temu, usp. zbornik *Intertekstualnost & intermedijalnost* (1988), zbornik *Intertekstualnost & autoreferencijalnost* (1993), D. Oraić Tolić: *Teorija citatnosti* (1990), M. Bekker: “Utjecaj i intertekstualnost” (u: *Uvod u komparativnu književnost*, 1995), M. Čale: “Pregled povijesti pojma ‘intertekstualnost’” (u: *Demiurg nad tuđim djelom*, 1993).

da su podtekstovi koje avangarda parodira češće “matrice tradicionalnih tekstova nego autorski proizvod” (Slabinac 1996: 141), autorica optira za pojam interdiskurzivnosti koji smješta između intertekstualnosti u širem, kristevljanskom smislu i intertekstualnosti u užem smislu (kao neposrednog citatnog odnosa dvaju ili više autoriziranih tekstova). Polazeći od teze da je za književne tekstove avangarde karakteristična “mnoštvenost stilova (jezika, govora i pisma)” te “poetička organizacija u kojoj su okupljeni različiti umjetnički govori (diskursi) kao i govori svakodnevice” (isto: 147, 150), Slabinac fenomen interdiskurzivnosti vezuje uz Bahtinovu ‘dvoglasnu riječ’ i definira ga kao “vrstu supostavljenog raznoglasja o određenom predmetu što pridonosi parodijskoj i ironijskoj dimenziji djela” (isto: 154–155). Analizirajući montažu različitih tipova diskurza u Döblinovu romanu *Berlin Alexanderplatz*, Slabinac primjećuje da se “avangardističke prozne strukture služe interdiskurzivnošću, odnosno supostavljanjem različitih vrsta govora (/auto/biografskog, mitskog, znanstvenog, kronikalnog, poetskog, ‘uzvišenog’ i trivijalnog, artističkog i pučkog itd.) s više razloga [...] da se suprotstave tradiciji u nakani da je prevrednuju, da osnaže svoj samogovor, prirede prostor za umjetnost budućnosti [...] i zajamče otvorenost svojih struktura” (isto: 155). Dakle, interdiskurzivnost u avangardi (i u modernizmu općenito) sredstvo je *desemantizacije* i *resemantizacije* tradicije (usp. Flaker 1982: 43), pa zato interdiskurzivna montaža koju nalazimo kod Döblina, Pilnjaka ili Bulgakova “ima djelovati antimimetički i protutradicijski” (isto: 161). Za razliku od avangarde, tvrdi Slabinac, postmodernizam nema ambiciju prevrednovanja tradicije, pa u takvim tekstovima interdiskurzivnost “postaje jednim od načela ironijskog strukturiranja djela” (isto: 166). Postmodernističko ironiziranje vlastitog i tuđeg govora proizlazi iz nepovjerenja prema prepoznatljivosti i čvrstoći jezika i pisma, pa se interdiskurzivnost pokazuje idealnom strategijom nizanja “obilja jezika, slika, ideja, djela bez određene poetičke strogosti ili propisa” (isto: 167), u čemu Slabinac uočava jednu novu i zanimljivu perspektivu interdiskurzivnosti – interdiskurzivnost postaje “metajezična strategija s pomoću koje se propituje svoj jezik i tuđi jezici, njihova opravdanost, utemeljenost, značenje. Interdiskurzivne semantičke manipulacije omogućuju autoru da rasprši i uvišestruči smisao književne poruke, da zarobi čitatelja u tekstovni labirint [...] Kad je posrijedi interdiskurzivno strukturiranje, prije možemo raspravljati o iskazanom i neiskazanom, negoli o iskazivom i neiskazivom [...] jer je iskazano generator značenja, a neiskazano generator smisla. Intra- i interdiskurzivno, odnosno, -tekstualno, postoji u rezovima sučeljenja i supostavljanja, montažnoj kopči, kada neiskazano titra kroz smisaonu ambivalenciju i polivalenciju” (isto: 166).

Te rečenice, kojima Slabinac zaključuje svoju knjigu, mogu nam poslužiti i kao povod za jednu kratku teorijsku paralelu. Ta paralela u vezu dovodi koncept literarne interdiskurzivnosti kako smo je opisali ovdje i *politiku književnosti* francuskog filozofa Jacquesa Rancièrea. Rancière u knjigama *Le partage du sensible: esthétique et politique* (2000) i *Politique de la littérature* (2007) govori o dubokoj političnosti estetskih praksa, uključujući i književne. Ta se političnost ne manifestira, kao što bismo mogli pomisliti, kao politička angažiranost osobe autora, njegovo sudjelovanje u društvenim i političkim previranjima ili kao način na koji je kakva politička ideologija reprezentirana u tekstu, nego se odnosi na "način uticanja na podjelu čulnog koja definiše svet u kojem živimo, način na koji je taj svet za nas vidljiv i način na koji taj svet dopušta da bude iskazan" (Ransijer 2008: 11). Književnost je, dakle, za Rancièrea politična jer kao povlaštena estetska praksa sudjeluje u raspodjeli osjetilnoga koja "čini da se nešto u svijetu pojavi kao čujno ili vidljivo, da se nekoga uključi ili isključi iz javnosti, da mu se dodijeli identitet" (Vuković 2010: 169). Demokratizacija književnosti koja je, prema Rancièreu, započela s Flaubertom i njegovom "apsolutizacijom stila" donijela je propast svih hijerarhija koje su diktirale oblikovanje tema, kompoziciju radnji i prikladnost izraza. Time se "nisu rušila samo pravila pesničke umetnosti, nego čitav jedan poredak sveta, čitav sistem odnosa između načina postojanja, načina delovanja i načina govora. Apsolutizacija stila bila je književni recept za demokratski princip jednakosti" (Ransijer 2008: 15). Demokracija pisma koja započinje s realističkim romanom omogućuje jednakost tema i oblika izražavanja te konstituiraju sustav u kojem jezik nije prividno transparentan i namijenjen djelovanju riječima, nego svijet prozne realnosti otkriva "kao ogromno platno znakova na kojem je ispisana istorija jednog doba, civilizacije ili društva" (isto: 19). Čini mi se legitimnim zaključiti da je interdiskurzivnost koja se javlja u modernističkim i postmodernističkim tekstovima proizašla upravo iz te demokratizacije pisma i da je njezina igra s iskazanim i neiskazanim (Slabinac) upravo jedan od načina raspodjele osjetilnoga (vidljivog i čujnog u nekom diskurzu). Ako prihvatimo, kao što je primijetio Tvrtko Vuković (2010: 169), da i "politika književnosti također sudjeluje u toj općoj distribuciji subjekata, jezika, mjesta i uloga [...] i utječe na odnose između različitih oblika aktivnosti i govorenja u društvu" te da je "i u književnosti i u politici riječ o premještanju uloga, o mimikriji, simulakrumu, strategijama odgođena prikazivanja te neizravnom odnosu jezika i stvarnosti", tada ćemo i interdiskurzivnost moći promatrati kao svojevrsnu političku strategiju književnoga teksta.

LITERATURA

- Bagić, Krešimir. 2004. *Treba li pisati kako dobri pisci pišu*. Zagreb: Disput.
- Beker, Miroslav. 1995. *Uvod u komparativnu književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
- Biti, Marina. 2002. "Diskursnoteorijski i diskursnoanalitički okviri stilistike". U: *Važno je imati stila*. Ur. Krešimir Bagić. Zagreb: Disput.
- Biti, Marina. 2004. "Interesna žarišta diskursne stilistike". U: *Fluminensia* 1–2: 157–169.
- Biti, Vladimir. 1997. *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Čale, Morana. 1993. "Pregled povijesti pojma 'intertekstualnost'". U: *Demiurg nad tuđim djelom: intertekstualnost u romanima Umberta Eca*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Fairclough, Norman. 1993. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Flaker, Aleksandar. 1982. *Poetika osporavanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Interdiskurzivnost*. Prir. Vladimir Biti. U: *Quorum* 1/1994, 2/1994, 3–4/1994.
- Intertekstualnost & intermedijalnost*. 1988. Ur. Zvonko Maković, Magdalena Medarić, Dubravka Oraić Tolić i Pavao Pavličić. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Intertekstualnost i autoreferencijalnost*. 1993. Ur. Dubravka Oraić Tolić i Viktor Žmegač. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Juvan, Marko. 2000. *Intertekstualnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Juvan, Marko. 2001. *Nauka o književnosti u rekonstrukciji*. Beograd: Službeni glasnik.
- Katnić-Bakaršić, Marina. 2003. "Stilistika diskursa kao kontekstualizirana stilistika". U: *Fluminensia* 2: 37–48.
- Katnić-Bakaršić, Marina. 2012. *Između diskursa moći i moći diskursa*. Zagreb: Naklada Zoro.
- Keller, Reiner. 2013. *Doing Discourse Research: An Introduction for Social Scientists*. London: Sage Publications.
- Koron, Alenka. 2005. "Teorije/teorija diskursa in literarna veda (II. del)". U: *Primerjalna književnost* 28: 119–134.
- Kovačević, Marina i Lada Badurina. 2001. *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Language, Discourse and Literature: An Introductory Reader in Discourse Stylistics*. 1989. Ur. Ronald Carter i Paul Simpson. London: Unwin Hyman.
- Lotman, Jurij M. 2001. *Struktura umjetničkog teksta*. Zagreb: Alfa.
- Mikulić, Boris. 2006. "Intertekstualnost i interdiskurzivnost: komparativizam između filologije i etičke teorije subjekta". U: *Filozofska istraživanja* 4: 975–984.
- Oraić Tolić, Dubravka. 1990. *Teorija citatnosti*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Pêcheux, Michel. 1982. *Language, semantics and ideology*. New York: St. Martin's Press.
- Ransijer, Žak [Rancière, Jacques]. 2008. *Politika književnosti*. Novi Sad: Biblioteka Prag.
- Silić, Josip. 1996. "Polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika". U: *Kolo* 1: 244–247.
- Slabinac, Gordana. 1996. *Zavodenje ironijom*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Vuković, Tvrtko. 2010. "Zamukli Majstorov glas: politika hrvatskih pjesničkih poetika sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća". U: *Povijest hrvatskoga jezika/Književne*

- prakse sedamdesetih*. Zbornik radova 38. seminara Zagrebačke slavističke škole. Ur. Krešimir Mićanović. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola.
- Weber, Jean Jacques. 1992. *Critical Analysis of Fiction. Essays in Discourse Stylistics*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi.

Abstract

INTERDISCURSIVITY: A STYLISTIC CONTRIBUTION TO THE THEORY OF LITERARY DISCOURSE

The paper consists of four parts. The introductory part focuses to the argument made by the Slovenian literary theorist M. Juvan who claims that literary theory should be restructured as the theory of literary discourse, based on the "discourse turn" in the contemporary stylistics. The paper further discusses the style in the field of discourse by analysing ambiguous relationship between style and discourse, and by introducing the concept of style as an identity marker (Juvan). This is followed by the concept of the stylistics of (inter)discourse based on the term interdiscursivity. The notion of interdiscursivity is discussed through its different applications and definitions (Kovačević and Badurina, Fairclough, Pêcheux, Link), and its distinctiveness in relation to intertextuality. The final part of the paper offers an analysis of interdiscursivity in selected literary texts, with special emphasis on the texts of literary avant-garde (Slabinac), and relates interdiscursivity to J. Rancière's politics of literature.

Key words: discourse stylistics, interdiscursivity, style, literary discourse